

RYM JAKO ŚRODEK WYRAZU ARTYSTYCZNEGO W LISTACH PLINIUSZA MŁODSZEGO*)

Rym występuje u Pliniusza często. Zdarza się zarówno rym pewnych zakończeń zdaniowych, jak też homoioteleuton sąsiednich wyrazów. W obydwu wypadkach służy przede wszystkim celowi, o który Pliniusz dba szczególnie: dobitności.

W liście, zwróconym do Westrycjusza Spuryanny zawiadamia go, że napisał ku uczczeniu pamięci jego świeżo zmarłego syna drobiazg pewien, prosi więc Spurynnę, aby jak najdokładniej, nie krępując się, poprawił lub uzupełnił ten utwór. Swą skwapliwość poddania się sądowi literackiemu Spuryanny wyraża przez homoioteleuton (III.10.5): *Quod superest, rogo, ut par simplicitate, si qua existimabitis, bo i do żony Spuryanny pisze: adde n d a, commuta n d a, omitte n d a, indicetis mihi. Przez homoioteleuton wyraża podziw dla mnóstwa zalet Arria Antonina (IV.3.1): *Quod semel atque iterum consul fuisti, similis antiquis... quod sanctitate, quod auctoritate, aetate quoque princeps civitatis, est quidem venerabile et pulchrum... Przez homoioteleuton wyraża Pliniusz mnogość uciech, jakie zgromadził Regulus dla swego syna (IV.2.3): *Habebat puer manulos multos et iunctos et solutos, habebat canes maiores minoresque, habebat lusciniās, psittacos, merulas.***

Przez homoioteleuton wyraża treść swych stylowych postulatów na niekorzyść zbytnej zwartości formalnej (I.20.2): *praevaricatio etiam cursim et breviter attingere, quae sint inculcanda, infigenda, repetenda.*

*) Jeden z rozdziałów pracy stylistycznej p. t. *Słowne środki wyrazu artystycznego w 9 księgach listów literackich Pliniusza Młodsze*o.

Przez rym i homoioteleuton wyraża usilność swej prośby o łaskę dla wyzwolenca względem przyjaciela Sabiniana (IX.21.4): *torqueris enim, cum tam lenis irascaris... iungam tamen (scil. preces) tanto plenius et effusius, quanto ipsum acrius severius - que corripui...* To zakończenie wielokrotne: *ius* oraz częstość dźwięku *u* daje efekt usilnej, pieszczotliwej prośby.

Przez homoioteleuton wyraża podziękowanie Tytiuszowi Arystonowi za wiadomość o dyskusji w jego salonie nad utworami Pliniusza (V.3.1): *fuisse apud te de versiculis meis multum copiosum¹ que sermonem eumque diversitate iudiciorum longius processisse, extitisse etiam quosdam...*

Przez homoioteleuton i rym wyraża Pliniusz swą dezaprobatę dla literackiej usilności Regulusa: *Habebat studiis honorem, timebat, pallebatur, scribebatur* (VI.2.1) Znacznie wytworniejsze i dobitniejsze są prawdziwe rymy tj. występujące rytmicznie po pewnym układzie zdaniowym.

W liście III.7 broni żarliwie obywatelskiego honoru poety Syliusza Italika, rymem wybijając jego obronę (III.7.3): *Laeserat famam suam sub Nerone (credebatur sponte accusasse), sed in Vitellii amicitia sapienter se et comiter gesserat, ex proconsulatu Asiae gloriam reportaverat, maculam veteris industriae laudabili otio abluerat.* Pierwsze orzeczenie: *laeserat* jest wyraźnie oddzielone od reszty czasowników, które zgodnym rymem (wzmocnionym jeszcze przez asyndeton) wyrażają już na stałe nienaganną postawę obywatelską Syliusza.

Rymem wyraża ogrom swego zmęczenia fizycznego (III.9.24): *Concipere animo potes, quam simus fatigati, quibus totiens age ndum, totiens altercandum, tam multi testes interrogandi, sublevandi, refutandi.*

Rymem wyraża uciechę z powodu niespodzianki, jaką chce zrobić przyjacielowi przez wyrobienie mu szaczonego urzędu (III.2.5): *Itaque magni aestimo dignitatis eius aliquid adstruere inopinantis, nescientis, immo etiam fortasse nolentis.*

W liście III.10.1 rym wyraża gorliwą adorację Spuryrny. Pliniusz wyjaśnia mu, dlaczego przemilczał chwilowo fakt napi-

sania utworu na cześć zmarłego jego syna: *non ideo scripseram, ut dicerem, sed ut meo amori, meo dolori satisfacerem.*

W liście III.11.6 rym wyraża niezmienną doskonałość postępowania filozofa Artemidora: *Mitto, qua patientia corporis hiemes iuxta et aestates ferat, ut nullis laboribus cedat, ut nihil in cibo, in potu voluptatibus tribuat, ut oculos animumque contineat.*

W liście II.7.1 chwali zmarłego syna Spuryrny, przeciwstawiając jego waleczności zniewieściałość młodzieży rzymskiej, którą piętnuje rymem: *Here a senatu Vestricio Spurrinae principe auctore triumphalis statua decreta est, non ita ut multis, qui numquam in acie steterunt, numquam castra viderunt, numquam denique tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt...*

W liście II.12.3 piętnuje rymem hańbę Firmina, korupcjonisty, legata Mariusza Pryska. Senat skazał Firmina na wybitnie obelżywą karę: nie usunięto go z seratu, ale odtąd miał nie być brany pod uwagę w losowaniu prowincji: *Quid enim miserius quam exectum et exemptum honoribus senatoriis labore et molestia non carere? quid gravius quam tanta ignominia adfectum non in solitudine latere, sed in hac altissima specula conspiciendum se monstrandumque praebere?*

Ruchliwość źródelka podają niespokojne rymy (IV. 30. 4): *adluitur sensim ac novissime operitur, detegitur rursus paulatimque deseritur* (sc. anulus).

Jednostajną pewność proroctwa maluje taki oto rym (VII.27.2): Kurcjuszowi Rufusowi, który jako skromny urzędniczyna wisiał przy wielkorządcy Afryki, ukazała się we śnie postać niewieścia i powiedziała: *iturum enim Romam honoresque gesturum atque etiam cum summo imperio in eandem provinciam reversurum ibique moriturum.*

W stylu uroczystym rym wzmaga nastrój patosu np. gdy Pliniusz opowiada o śmierci swego wuja, Pliniusza admirała (VI.16.2): *Quamvis enim pulcherrimum clade terrarum et populi et urbis memorabili casu, quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet.*

Emfazę zaprawioną przez gorycz konserwatysty, zapatrzonogo w przeszłość, dają takie oto rymy (VI.2.6): An nos sapientiores? maioribus nostris, nos legibus ipsis iustiores? albo (VIII.14.4): Erat autem antiquitus institutum, ut a maioribus natu non auribus modo, verum etiam oculis disceremus, quae facienda, mox ipsi ac per vices quasdam tradenda minoribus haberemus. Siłę tradycji wybija tu ostry rym.

Głęboka ironia i może nawet tendencja karykaturalna przebija się w tym rymie ilustrującym natarczywość słuźalczą senatu wobec wyzwolenca Pallasa (VIII.6.9): Id vero deerat, ut cum Pallante auctoritate publica ageretur, Pallas rogaretur...

W tym samym liście woła z patosem i oburzeniem (VIII.6.14): Parum visum tantorum dedecorum esse curiam testem. Z zestawienia tych miejsc widać, jak bardzo Pliniusz przywiązany jest do instytucji senatu, jak ją poważa, jak ceni przeszłość i liczy się z tradycją.

Pliniusz jest wiernym przyjacielem Fannii, żony Helwidiusza Pryska, a córki Trazei oraz jej matki Arrii. W ogóle jest Pliniusz uczuciowo związany z opozycją stoicką. W sposób ostentacyjny rymem, połączonym z anaforą, wyraża uczucie niezmiennej wierności dla tych najzaczniejszych dam rzymskich (VII.19.10): Ego solacium relegatarum, ego ultor reversarum.

Pochwałę dla przyjaciela wyraża rym w VI.34.1: Recte fecisti, quod gladiatorum munus Veronensibus nostris promisti, a quibus olim amaris, suspiceris, ornaris. Rym: amaris, ornaris wyraża argumentację pochwały.

Doszczętność zniszczenia przez żywioł rzeki podkreśla Pliniusz przez homoioteleuton (VIII.17.5): Multi eius modi casibus debilitati, obruti, obtriti...

Nagłość zjawiska sennego wyraża rym w VII.27.13: venerunt per fenestras (ita narrat) in tunicis albis duo cubantemque detonderunt et, qua venerant, recesserunt.

Rymem wyraża niewłaściwość postępowania swej żony, która z młodzieńczej lekkomyślności spowodowała poronienie (VIII.10.1): quaedam custodienda praegnantibus omittit, facit omittenda. Rym połączony tu z pięknym chiazmem.

Na granicy żartu, lecz nie bez odcienia serdecznego wyrzutu i żalu, stoi list do Septycjusza Klarusa (I.15), pełen niezwyklej bezpośredniości. Oto poufały i bezpośredni początek listu (I.15.1): *Heus tu, promittis ad cenam nec venis!* Wyrażenie: *heus tu* ma wymowę *sermonis cotidiani*. Teraz następują wyrzuty (I.15.3), którym nacisku myślowego dodaje bezustanny prawie rym i homoiotelefon: *dure fecisti: invidisti, nescio an tibi, certe mihi, sed tamen et tibi*. Jest to jakby przekomarzenie się z przyjacielem, a jednocześnie chce w nim wywołać uczucie zazdrości: *Quantum nos. lusissemus, risissemus, studuissemus!* A teraz już na serio: *nusquam hilarius, simplicius, incautius*. To przekomarzenie się z przyjacielem wspaniale wydobywa Pliniusz rymem. Jest to u niego potężny środek wyrazu. Odcień żartobliwy, ale nie bez silnego nalegania, wyraża miejsce V.10.1, gdzie Pliniusz usiłuje skłonić Swetoniusza do wydania swych prac: *popycha go więc, jak może*. Rym wyraża tu silne naleganie: *Adpellantur cotidie, effagitantur, ac iam periculum est, ne cogantur ad exhibendum formulam accipere (sc. scripta)*.

Odcień żartobliwy posiada też miejsce, w którym, prosząc przyjaciela o protekcję dla niejakiego Azyniusza Rufusa, opowiada, jaką to liczną rodzinę posiada ów Rufus, jak dobrym jest ojcem (IV.15.4): *Haec eo pertinent, ut scias, quam copiosam, quam numerosam domum uno beneficio sis obligaturus*. Rym wyraża tu kontrast między mnogością rodu a skromnością daru, czy dobrodziejstwa, przez silny sufiks — *osus*.

Złośliwy żart z tymże samym odcieniem patosu zawiera rym w IV. 2. 5 odnośnie osoby Regulusa: *ut est in summa avaritia sumptuosus, in summa infamia gloriosus*.

Sens przedrzeźniający ma rym w liście IX. 3. Jest to w ogóle dziwny list. Pożegnany bardzo poważny, *de facto* kpiący. Na początku takie swobodne, poufale zdanko: *Alius alius*. Oto zaś Pliniusz: *ego beatissimum existimo, qui bonae mansuraeque famae praesumptione perfruitur, certusque posteritatis cum futura gloria vivit*. To zdanie na pozór tylko brzmi poważnie. Bo cóż to za szczęśliwiec naiwny, który rozkoszuje się (*perfruitur*) już naprzód swą przyszłą niewątpliwą chwałą (*bonae mansuraeque famae praesumptione*)

i pewny sądu potomności (certusque posteritatis) cum futura gloria vivit tj. żyje mocno poufale i po koleżeńsku z wiecznością, ze swą przyszłą sławą.

Czy Pliniusz jest tak bardzo pewny swojej nieśmiertelności? Z następnego zdania możnaby wnioskować, że raczej nie i że — jednocześnie — mógłby mu odpowiadać inny tryb życia, mniej koturnowy (IX. 3. 1): Ac mihi nisi praemium aeternitatis ante oculos, pingue illud altumque otium placeat. Dlatego z kolei buduje taką niby koncepcję filozoficzną (IX. 3. 2): Etenim omnes homines arbitror oportere aut immortalitatem suam aut mortalitatem cogitare. Wreszcie kończy to rozumowanie niepozobawioną słuszności uwagą praktyczną, że większość ludzi w pogoni za jakimś mająkami (caducis laboribus fatigare) nadaremnie wydatkuje energię i dochodzi do zupełnego wyniszczenia siebie (IX. 3. 2—3): multos misera simul et ingrata imagine industriae ad vilitatem sui pervenire. W zakończeniu zaś listu mamy zdanie wzorowe śmieszne, budzące spontaniczny śmiech czytelnika swoim komicznym rymem (IX. 3. 3): Haec ego tecum, quae cotidie mecum, ut desinam mecum, si dissenties tu.¹⁾ Wreszcie dorzuca z żartobliwym patosem uwagę pod adresem przyjaciela: quamquam non dissenties, ut qui semper clarum aliquid et immortale meditare. Wyrażenie zaś: ad vilitatem sui prowadzi prosto do Seneki Młodszego. Oto mówi on w traktacie moralnym *De clementia* (I. 3): Nec haec vilitas sui est aut dementia pro uno capite tot milia excipere ferrum...; w liście do Lucyliusza (121): sed in nullo (scil. animali) deprehendes vilitatem sui ...Twórcą tego wyrażenia jest Curtius Rufus, który powiedział (V. 9): Saepe taedio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignavi. Sądzę, że list Pliniusza IX. 3 jest parodią moralnego traktatu Seneki.

Jeszcze pragnę zająć się chwilę rymami w liście do Makryna, IX. 4. Właściwie nie jest to list, lecz liścik. Oto przesyła Pliniusz przyjacielowi wraz z listem mowę swoją, którą tak sam wysmiewa i chwali zarazem: Vererer, ne inmodicam orationem putares, quam cum hac epistula accipies, nisi esset generis eius, ut saepe incipere, saepe desinere videatur... Poteris ergo undecum-

¹⁾ „Tu” — finta rymowa.

que coeperis, ubicumque desieris, quae deinceps sequentur et quasi incipientia legere et quasi cohaerentia meque in universitate longissimum, brevissimum in partibus iudicare. Nagromadzenie na tak małym odcinku tekstu tak dużej ilości rymów ma wymowę niebywałej skoczności i figlarności. Mocno sobie pokpiw: a Pliniusz z tej swojej mowy: ot, taka to jest mowa, której czytanie może być zaczęte z każdej strony, od każdego miejsca, można lekturę odłożyć, znów do niej powrócić.

Dowcipowi służy też rym w liściku IX. 32. Tu Pliniusz robi z siebie człowieka, lubującego się w beczynności, kładzie na siebie nową maskę i nową gierkę nam pokazuje, w czym znakomicie służy mu rym. Ipse vitam iucundissimam, id est otiosissimam, vivo (vitam vivo—figura grammatica). Quo fit, ut scribere longiores epistulas nolim, velim legere.

Oprócz dotychczas. wymienionych sytuacji, w których rym służy różnym odcieniom myśli Pliniusza, używa go jeszcze Pliniusz w sentencjach ogólnych.

II. 12. 5: Numerantur enim sententiae, non ponderantur.

VI. 24. 1: Eadem enim facta claritate vel obscuritate facientium aut tolluntur altissime aut humillime deprimuntur.

V. 8. 13: Nam praeter id, quod in tantis vitiis hominum plura culpanda sunt quam laudanda, tum, si laudaveris, parcus, si culpaveris, nimius fuisse dicaris, quamvis illud plenissime, hoc restrictissime feceris.

I. 3. 5: tu modo enitere, ut tibi ipse sis tanti, quanti videberis aliis, si tibi fueris.

I. 8. 15: Homines enim, cum rem destruere non possunt, iactationem eius incessunt.

Rym w sentencjach ogólnych służy więc dobitności oraz ułatwia zapamiętanie myśli.

Jak już powiedziałam przed chwilą, rym u Pliniusza jest potężnym środkiem wyrazu artystycznego. Służy u niego w pierwszym rzędzie dobitności stylu, uwydatnia jaskrawo różny stan uczuciowy, a szczególnie czyni go Pliniusz narzędziem żartu.